

ЕФЕКТИВНІСТЬ СИСТЕМИ СТРАХОВОГО РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТУ В УМОВАХ КРИЗОВИХ ЯВИЩ

Проаналізовано деякі історичні аспекти страхування, вітчизняні тенденції страхового ризик-менеджменту з аспектами міжнародного досвіду, сучасну роль страхування та страхових компаній у ринковій економіці, фактори системи управління ризиками, враховано сутність страхового портфеля. Окреслено чинники ризикових подій у страхуванні, спектр ризиків, дисбаланс страхового ринку в кризових умовах; наведено оцінки експертів страхового ринку за останні роки.

Виокремлено висновки щодо проблем у страховому бізнесі, а саме в управлінні страховими ризиками; можливість використання положень європейського страхового регулювання на внутрішньому вітчизняному ринку страхування, а також визначено аспект інтегрованості українського ринку страхування.

Ключові слова: страховий ринок; ризик-менеджмент; тенденції страхування; ризикові події; страхова компанія; криза.

Постановка проблеми. Умовою стабільності забезпечення функціонування економічних систем та сталості економічного розвитку є наявність ефективної системи управління ризиками. Одну з ключових ролей у системі управління ризиками відіграє страхування.

Суть, функції і призначення страхування формувалися історично, відбиваючи рух і тенденції загального історичного розвитку. Як відомо, зміст і характер, функції й адресації, а отже, і роль страхування змінювалися залежно від загального рівня суспільного й культурного розвитку, особливостей кожного етапу страхового процесу.

Перші форми страхування було виявлено за дві тисячі років до нашої ери, що передбачали укладання угоди між учасниками торгового каравану про те, щоб завдані збитки, яких зазнає будь-хто в дорозі від різних небезпек, розподілялися між усіма учасниками [5].

Фактор ризику та необхідність покриття можливого збитку в результаті його прояву викликає потребу в страхуванні. Історично склалося уявлення про ризик як категорію, що лежить в основі страхування. Проте сьогодні страхування містить у собі різні галузі наукових знань та практичного досвіду про природу явищ. Тому в розуміння терміна «ризик» у літературі вкладається різне смислове навантаження та зміст. До того ж ризик не є сталою категорією та постійною величиною. Він весь час змінюється, що пов'язано зі змінами в розвитку науки за його аналізом та оцінкою, в трансформації економічних систем, а також обумовлено низкою інших факторів. З огляду на наявність об'єктивних передумов появи відмінностей у визначенні ризику, безглуздо ставити завдання вибору найбільш «правильного» його визначення.

Однак проблемам вдосконалення процесів ризик-менеджменту страхових компаній (далі –СК) приділяється мало уваги, залишається недостатньо вивченим питання створення життєздатної системи ризик-менеджменту, яка б забезпечила стійкість функціонування СК.

У сучасних умовах страхування відіграє важливу роль у забезпеченні функціонування ринкової системи та ведення господарства будь-якої країни. Воно забезпечує фінансовий захист майнових інтересів фізичних і юридичних осіб від шкоди, викликані різними за природою і величиною ризиками. В той самий час акумуляція страховиками страхових внесків призводить до утворення значних інвестиційних ресурсів, що дозволяють забезпечити фінансову стійкість не лише самого страховика, але і, за відповідних стимулів у державній політиці, стабільний економічний розвиток усієї економіки країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми підвищення ефективності страхового бізнесу та ризик-менеджменту розглядали в своїх працях такі вітчизняні та зарубіжні науковці, як: В.Базилевич, В.Бігдаш, І.Бланк, Є.Брігхем, Н.Внукова, О.Гаманкова, С.Журавін, О.Заруба, С.Осадець, В.Фурман, Я.Шумелда, Р.Юлдашев, Л.Юрченко та інші. Дослідженню сутності економічного ризику, розробці методів оцінювання ризику та управління економічними системами в умовах ризику присвячені праці В.Вітлінського, В.Гранатурова, А.Камінського, О.Пернарівського, А.Сігала, О.Ястремського.

Метою статті є дослідження особливостей розвитку страхового ринку України, а саме системи ризик-менеджменту, його чинників, тенденцій; впливу світової фінансової кризи на ділову активність стра

В нашій країні лише починає розвиватися культура ризику, не досить розвинута інфраструктура ризик-менеджменту, а саме його інструменти та інститути управління. Страховий ризик-менеджмент потрібно розглядати як мистецтво управління СК в умовах невизначеності.

Ризик-менеджмент має велике майбутнє, адже під час поліпшення управління ризиками у вигранші залишаються всі учасники: страхувальники, тому що їх ризики в надійних руках; страховики, тому що вони краще знають ризики, які беруть на себе і тим самим стають більш ефективними в усіх справах; держава, тому що вона отримує більш високі стандарти кращого захисту споживача; акціонери, тому що страховик – це привабливе інвестування. Вимоги до організації та функціонування системи управління ризиками передбачають, що страхова компанія, яка спеціалізується на ризиковому страхуванні, має систематизувати ризики за критеріями, зокрема, ризик недостатності премій і резервів – ризик, викликаний коливаннями частоти, розмірів і розподілу збитків під час настання страхових випадків; катастрофічний ризик – ризик, викликаний неточністю прогнозів настання надзвичайних подій та оцінок їх наслідків [1, 2].

За прогнозами аналітиків Standard & Poog's в країнах, що розвиваються, більшість компаній тяжіє до того, що вони просто відповідають вимогам наглядових органів або намагаються мінімізувати ті збитки, які вони понесли. Якщо говорити про розвинені страхові ринки, то тут, звичайно, йдеться про те, що в основному компанії намагаються інтегрувати стратегічне планування і системи ризик-менеджменту, що вони мають.

У межах системи управління ризиками розглядаються такі фактори:

- культура ризик-менеджменту і контроль за ризиками є основоположним для того, щоб зрозуміти наскільки компанія може ефективно контролювати ті ризики, що вона має;
- контроль за знову виникаючими ризиками;
- моделювання ризиків;
- стратегічний ризик-менеджмент.

Кожна страхова компанія розвивається і спочатку починає з того, що вона розуміє, які ризики їй необхідно контролювати. Але надалі контроль за новими ризиками та моделювання цих ризиків дозволяє більш ефективно втілювати страховику свою стратегію і більш ефективно контролювати ризики, і, відповідно, нарощувати прибуток і фіксувати капітал, що є в компанії. Природно, основним для компаній є страховий ризик. Напевно, його компанія краще за всіх знає, вона може його контролювати. Але є й інший бік медалі – це зовнішні фактори, що, на жаль, не завжди компанії вдається контролювати.

По-перше, політичні ризики – напевно, зараз це один з актуальних факторів для країн СНД. Але і в усьому світі найбільш значущі події, такі, як падіння Берлінської стіни, «Арабська весна», «Євромайдан», анексія Криму, військові дії на сході України. Ці ризики були спрогнозовані за кілька років, і тому багато страхових компаній зіштовхнулися з тим, що їх обсяги премій значно падали в періоди таких політично нестабільних ситуацій.

По-друге, іншим важливим і непередбачуваним чинником є ризик виникнення катастрофічних подій. З кожним роком виникають все більш природні та техногенні катастрофи, і їх не завжди можна спрогнозувати. Зокрема, ураган «Сенді», що обрушився на США досить несподівано. Економічний збиток від нього експерти оцінили в \$ 70 млрд. У той час як страхові компанії виплатили близько \$ 30 млрд [6].

З огляду на те, наскільки необхідно страховим компаніям аналізувати системи управління ризиками та впроваджувати їх усередині компаній, то тут сутність цієї системи полягає в тому, що компанія може ефективно вибудувати методи управління ризиками і, відповідно, зрозуміти, де у неї слабкі та сильні боки, розвиватися в цьому напрямі, більш ефективно вибудовувати своє стратегічне планування, вибирати більш прибуткові лінії бізнесу і розвиватися в тих регіонах, де існує менше ризиків. Або, навпаки, брати на себе більше ризиків, з урахуванням того рівня капіталізації, що вона має і, відповідно, оптимізувати прибутковість тих операцій, які в ній здійснюються.

Операційна діяльність компанії – це відображення тих ризиків, що компанія може контролювати. Якщо вона може контролювати ті ризики, які має, то вона може показувати вищі показники як з точки зору показників збитковості, так і з точки зору стабільності доходів її страхового та інвестиційного портфеля і, в принципі, фінансових результатів діяльності.

Якщо проаналізувати як система ризик-менеджменту розподіляється у світі, то можна бачити три групи: одна належить до спеціалізованих перестраховальних компаній, інша – до страхових компаній у Північній Америці та на Бермудах, третя – це страхові компанії ринків. В даному випадку, саме перестраховальні компанії є «законодавцями мод» у системах управління ризиками. Саме вони розвивають складні, комплексні моделі, що пов'язано, швидше за все, зі складними ризиками, які вони приймають на себе. Якщо у перестраховиків 40 % припадає на оцінки «сильна» і «дуже сильна», то у страхових компаній Північної Америки і регіонів, що розвиваються, цей показник не перевищує 15 % [3].

У цілому, якщо ми подивимося на тенденції за останні кілька років, то системи ризик-менеджменту не зазнали істотних змін і вони, в більшості випадків, залишаються на адекватному рівні. Криза, що настала, змусила вітчизняний страховий ринок внести зміни до методів розробки сценарію розвитку і планування дій в умовах невизначеності. Саме відношення до ризику має змінитися. Треба розуміти важливу роль страхового ризик-менеджменту, його пріоритет як стратегію СК. Функція кризи, що працює за принципом «виживає найсильніший», веде до оздоровлення бізнес-середовища та привчає ділове співтовариство жити в економічних умовах. Прояви світової фінансової кризи призвели до спаду ділової активності на страховому ринку України і як наслідок, у 2009 р. до масового банкрутства страхових компаній. Станом на 01.01.2010 р. кількість страхових компаній становила 450 од., в т. ч. 378 за ризиковими видами страхування, 72 – зі страхування життя.

Загальна кількість страхових компаній станом на 30.09.2014 р. становила 389 (станом на 30.09.2013 р. – 411 компаній), у тому числі: СК «life» 1–58 компаній (на 30.09.2013 р. – 62 компанії); СК «non-life» – 331 компанія (на 30.09.2014 р. – 349 компаній) [4].

У 2014 р. страховий ринок України, за словами О.Залетова, члена Національної Комісії з регулювання ринку фінансових послуг України, «потрапив в ідеальний шторм». Одночасно матеріалізувалися декілька крупних ризиків, а саме: девальвація гривні понад 35 %, інфляція більше ніж 25 %, відтік з банків близько 30 % депозитів фізичних осіб та загальне погіршення ділової активності підприємств, загострилися проблеми функціонування страхового сектору економіки України, у зв'язку з чим потребують поглибленого дослідження проблеми управління ризиками страхових компаній [4].

За оцінкою експертів, страховий бізнес як і раніше нерентабельний внаслідок скорочення ринку та недобросовісної конкуренції (високий розмір комісій та низькі тарифи). Від страхувальників фізичних осіб за 9 місяців 2014 р. надійшло 6778,8 млн. грн. валових страхових премій, що на 8,7 % менше, ніж за аналогічний період 2013 р. Структура валових страхових премій, що надійшли від фізичних осіб за 9 місяців 2014 р. 5463,1 млн. грн. – за видами страхування, іншими, ніж страхування життя (на 6,1 % менше, ніж за аналогічний період 2013 р.); 1315,7 млн. грн. – за видом страхування життя (на 18,0 % менше, ніж за аналогічний період 2013 р.). Кількість укладених договорів страхування з фізичними особами за підсумками 9 місяців 2014 р.: кількість укладених договорів страхування від нещасних випадків зменшилася на 992,6 тис. од. (до 7159,6 тис. од.), порівняно з відповідним показником станом на 30.09.2013 р.; за 9 місяців 2014 р. на 968,7 тис. од. (або на 14,4 %) зменшилася кількість укладених договорів страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів (ОСЦПВ) – до 5736,6 тис. од. [4].

На ринку присутні приховані банкрути (у більшості недокапіталізовані страховики), а відпрацьовані схеми банкрутства страховика лише підсилюють кризові явища на ринку. При цьому спостерігається низький рівень входження в бізнес (60 тис. дол. США), що відлякує портфельних інвесторів і знижує попит з боку клієнтів [5].

Висновки. Ризик як невизначеність у досягненні бізнес-результату є об'єктивним елементом економіки в теперішніх умовах, а необхідність ефективного управління ризиком стає ключовим фактором успіху для будь-якого господарюючого суб'єкта. Це, в свою чергу, потребує адаптації складних теорій ризику і методів управління ризиком до практичної діяльності економічного суб'єкта.

Страхування як інструмент управління ризиком є одним зі складових етапу контролю ризику. Це дає можливість оцінити страхування як один з ключових механізмів реалізації програми управління ризиками, а роль у цьому страхової компанії (як постачальника страхових послуг) набуває особливого сенсу. Страхування охоплює цілий ряд господарських явищ і є могутнім економічним інститутом сучасної економіки, тісно зіштовхуючись з різними аспектами підприємницької діяльності.

Кризові зовнішні умови багаторазово підсилили внутрішній дисбаланс страхового ринку. Проблема підвищеного рівня систематичного ризику у вітчизняній страховій практиці має вирішуватись як на макро-, так і на мікрорівні. Спектр ризиків страхової компанії доцільно поділяти на дві групи: перша – ризики за страховим портфелем компанії та друга – ризики, не пов'язані зі страховими операціями. Здійснюючи заходи щодо управління ризиками за страховим портфелем, страхова компанія автоматично забезпечує виконання страхових зобов'язань. Реалізуючи заходи щодо другої групи ризиків, страховик має за мету покращити свій фінансовий стан, підвищити дохідність інвестиційного портфеля, що призводить у кінцевому результаті до підвищення репутації, рейтингу страхової компанії, тобто до позитивного її сприйняття не лише страхувальниками, але й іншими діловими партнерами.

Основною гарантією виконання страховиком своїх договірних зобов'язань перед страхувальниками є страхові резерви компанії. Для закордонної практики властиве також формування додаткового резерву превентивних заходів для попередження тих ризиків, частка яких у портфелі страховика є значною. Окрему групу внутрішніх заходів щодо управління ризиками за страховим портфелем становлять заходи удосконалення страхових тарифів, забезпечення фінансової стійкості страхових операцій та оптимізації страхового портфеля.

Використання положень європейського страхового регулювання дозволить підвищити ліквідність і надійність страхових компаній, збільшити попит на страхові послуги і підсилити захист прав споживачів. Вдосконалення страхового законодавства призведе його відповідно до міжнародних нормативно-правових документів, що регламентують діяльність страхового ринку.

Прихід іноземних інвесторів на український страховий ринок у процесі міжнародної інтеграції призведе до збільшення фінансових можливостей страхових компаній і підвищення їх здатності прийняти в забезпечення більш значні ризики.

Список використаної літератури:

1. Про страхування : Закон України від 7 березня 1996 року № 85/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80>.
2. Методика визначення ціни страхового тарифу : Розпорядження Нацкомфінпослуг від 28.11.2013 № 4370 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z2091-13>.
3. *Дубищев В.П.* Математичне моделювання процесу формування ринку ризикового страхування на регіональному рівні в Україні / *В.П. Дубищев, О.Л. Ляхов, І.В. Фисун* // Економіка і регіон : наук. вісн. – Полтава : ПолтНТУ, 2013. – № 4 (11).
4. *Залетов А.* Страховая политика и стратегия ее формирования в условиях «идеального шторма» / *А.Залетов* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://forinsurer.com/public/15/04/14/4717>.
5. *Шминова М.Я.* Страхование: история, действующее законодательство, перспективы / *М.Я. Шминова*. – М. : Наука, 1989.
6. Top 50 Reinsurers Revealed. Munich Re, Swiss Re and Allianz are among A.M. Best's top 50 reinsurers reviewed and ranked on the basis of gross premiums written [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.insurancenetworking.com/news/reinsurers-rank-best-munich-swiss-annover-30967-1.html?pg=1>.

ГОНЧАРЕНКО Ірина Георгіївна – кандидат економічних наук, доцент Черкаського державного технологічного університету.

Наукові інтереси:

- особливості системи ризик-менеджменту;
- страховий ринок України.

Стаття надійшла до редакції 15.04.2015.